

Паращук Л. Г.

*викладач кафедри цивільного права і
процесу юридичного факультету
Тернопільського національного
економічного університету
Науковий керівник: д.ф.н., професор,
Братасюк Марія Григорівна*

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СПІВВІДНОШЕННЯ СВОБОДИ ДОГОВОРУ ТА ПУБЛІЧНОГО ІНТЕРЕСУ

Зміна наприкінці ХХ ст. ідеологічного підходу нашої держави спричинила розширення сфери відносин, що регулюються приватним правом. Прийняття ряду нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про власність» 1991р., Конституції України 1996р., Цивільного кодексу України 2003 р. стали поступальними кроками до утвердження в Україні приватної власності, а людиноцентрична концепція розвитку права зумовила активний розвиток договірних правовідносин як одного із способів реалізації суб'єктами своїх прав.

Як і в будь-якій галузі, в цивільному праві узагальнений вираз суті явища (яким є цивільні правовідносини), що відображає об'єктивно існуючу реальність і закономірності, які в ній існують, відображено в основних засадах (принципах) цивільного законодавства. Вони, як висхідні ідеї, є виразом автономії, індивідуальності, свободи учасників цивільних правовідносин. Найбільший прояв зазначені характеристики мають у договірних правовідносинах, де свобода договору розкривається через співвідношення закону як акту нормативного регулювання і договору як акту автономного регулювання відносин сторін.

Забезпечена законодавцем договірна свобода надає її носієві безмежне поле для прояву своєї творчої особистісності у взаємодії з іншими суб'єктами задля задоволення власних інтересів. Однак, вплив правових норм, які покликані охороняти не тільки окремого суб'єкта, а й суспільство в цілому, визначають межі свободи договору, тим самим звужуючи свободу волевиявлення учасників цивільних правовідносин. Варто зазначити, що зменшення обсягу прав, якщо воно є результатом встановлення ефективного механізму обмеження майнових прав, не повинно розглядатися як втручання в приватну сферу, а навпаки, як прояв правової держави. Слід звернути увагу, що саме в договорі, який після його укладення стає «законом» для сторін, можна простежити конфлікт приватного та публічного інтересів.

На необхідності обмеження свободи правочину (договору) наголошують й Луць В., вказуючи, що вона існує в рамках чинних

нормативних актів, звичаїв ділового обороту [1, 624], Бороловський С., зазначаючи, що основним постулатом в сучасній юридичній практиці багатьох країн світу є те, що свобода договору допускається лише тією мірою, якою вона не суперечить всьому суспільству [2, 9]. В. Камішанський стверджує, що обмеження свободи по суті є правовим засобом здійснення свободи поведінки за межами заборони [3], та інші.

Отже, виникає питання, що є необхідним при встановленні обмежень договірної свободи задля суспільного інтересу? На нашу думку, збалансованість індивідуального та суспільного інтересів, взаємодія між якими має бути органічною, з елементами взаємопроникнення та взаємовпливу норм приватного та публічного права. В такому випадку, необхідність існування обмежень буде зрозумілою для учасників договірних правовідносин і не викликатиме супротиву й негативного ставлення. Крім того, в сучасних умовах ставиться під сумнів поділ права на приватне і публічне тільки за критерієм інтересу (Борисова В). Серед різноманіття зв'язків, що виникають між суб'єктами з приводу матеріальних благ, досить часто неможливо визначити, чий інтерес привалює – публічний чи приватний. Таке взаємопроникнення є виправданим і певною мірою «стирає» межу між приватним та публічним правом [4, 6].

Крім того, особливості в механізмі встановлення обмежень договірної свободи відображено і в їх поділі на загальні і спеціальні. Загальні обмеження поширюються на всіх без винятку учасників договірних правовідносин незалежно від специфіки договору, що ними укладається. змінюється або розривається, незалежно від особливостей їх економічного та правового становища тощо. Такі обмеження встановлюються виключно на рівні актів цивільного законодавства за допомогою правових заборон та позитивних зобов'язань [5, 23]. Спеціальні обмеження встановлюються всередині сфери дозволеного, правові рамки якого окреслені загальними обмеженнями – за типами (видами, підвидами) договорів, суб'єктами, які укладають договір, способом укладення договору тощо [3].

Таким чином, незважаючи на те, що цивільному праву притаманний диспозитивний метод, має місце також застосування імперативного впливу на учасників правовідносин. Основний акцент слід робити на рівності всіх учасників перед законом, в тому числі і стосовно обмежень договірної свободи. Це означає, що встановлені законом обмеження стосуватимуться всіх суб'єктів, що підпадають під дію таких обмежень. Разом з тим, звернемо увагу на існування норм, які на перший погляд відходять від принципу рівності і обмежують свободу однієї зі сторін договору за рахунок свободи контрагента. До прикладу, це встановлення механізму захисту слабшої сторони договірних правовідносин (інвентичні договори). Це є виправданим, оскільки сторони, будучи формально

рівними, фактично знаходяться в різних умовах і слабша сторона не має можливості впливу на протилежну сторону, якій надано право диктувати свою волю. Застосування у подібних ситуаціях правових засобів має на меті досягнення принципу рівності учасників договорів.

Література:

1. Луць Цивільне право України : підручник : у 2 кн. / О.В. Дзера, Д.В. Боброва, А.С. Довгерт та ін. ; за ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнєцової. – К. : Юрінком Інтер, 2004. - Кн. 1. – 736 с;

2. Бородавський С.О. Укладення, зміна та розірвання договору у цивільному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С.О. Бородавський. – Х., 2005. – 19 с;

3. Самойленко Г.В. особливості реалізації принципу свободи договору в договорі перевезення пасажирів / Г. Самійленко. Вісник Запорізького національного університету. – 2011. – № 2. [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.google.com.ua>;

4. Цивільне право України : підручник : у 2 т. / В.І. Борисова (кер. авт. кол.), Л.М. Баранова, І.В. Жилінкова та ін. ; за заг. ред. В.І. Борисової, І.В. Спасиво-Фатєєвої, В.Л. Яроцького. – К. : Юрінком Інтер, 2004. – Т. 1. – 480 с;

5. Сібільов М.М. Свобода договору і її межі за Цивільним кодексом України та Цивільним кодексом Російської Федерації: матеріали міжнародної наук.-практ. конференції [«Проблеми цивільного права та процесу (пам'яті проф. О.А. Пушкіна)», (Харків. – 26 травня 2007р) / за ред. В.А. Кройтора, Р.Б. Шишки, Є.О. Мічуріна. – Харків, ХНУВС, 2007. – 374с.